

WERSJA NIEPUBLIKOWANA

CCPR/C/POL/CO/6

Dystr.
powszechna

27 października 2010 r.

Język oryginalny: angielski

Komitet Praw Człowieka

Sesja setna

Genewa, 11–29 października 2010 r.

Rozpatrywanie sprawozdań składanych przez Państwa Strony zgodnie z artykułem 40 Paktu

Uwagi końcowe Komitetu Praw Człowieka

Polska

1. Komitet rozpatrzył szóste sprawozdanie okresowe Polski (CCPR/C/POL/6) na swoich 2746. i 2747. posiedzeniu (CCPR/C/SR.2746 i 2747), które odbyły się w dniach 12 i 13 października 2010 r., oraz przyjął następujące uwagi końcowe podczas swojego 2766. posiedzenia w dniu 26 października 2010 r.

A. Wprowadzenie

2. Komitet wita z zadowoleniem złożenie szóstego sprawozdania okresowego Rzeczypospolitej Polskiej, złożonego zgodnie z wytycznymi, oraz zawarcie w tym sprawozdaniu informacji na temat szeregu środków podjętych w związku z obawami wyrażonymi w poprzednich uwagach końcowych Komitetu (CCPR/CO/82/POL). Wita także z zadowoleniem dialog, który Komitet przeprowadził z delegacją wysokiego szczebla, szczegółowe odpowiedzi pisemne (CCPR/C/POL/Q/6/Add.1) przedstawione w odpowiedzi na pytania dodatkowe Komitetu (list of issues), oraz dodatkowe informacje i wyjaśnienia dostarczone [przez RP – przyp. tłum.] podczas rozpatrywania sprawozdania.

B. Aspekty pozytywne

3. Komitet wita z zadowoleniem następujące pozytywne zmiany dokonane w okresie sprawozdawczym:

- (a) uchwalenie w 2005 roku ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zatwierdzenie w 2006 roku Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006 – 2016;
- (b) kontynuowanie Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z nimi Nietolerancji do 2013 roku;
- (c) zmniejszenie liczby osób tymczasowo aresztowanych,
- (d) nowelizację Kodeksu karnego z września 2010 r. wprowadzającą definicję handlu ludźmi; oraz
- (e) uchwalenie w 2005 roku ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

C. Główne obawy i zalecenia

4. Komitet wyraża troskę, że definicja przestępstwa o charakterze terrorystycznym zawarta w art. 115 Kodeksu karnego jest szeroka i nie określa właściwie natury i konsekwencji takich przestępstw.

Państwo Strona powinno zapewnić, by Kodeks karny nie tylko definiował przestępstwo o charakterze terrorystycznym poprzez określenie jego celu, ale także, by ściśle określał naturę takich aktów.

5. Komitet wyraża troskę, że ustawa o równym traktowaniu [projekt ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania – przyp. tłum.] nie jest wyczerpująca i nie obejmuje kwestii dyskryminacji ze względu na orientację seksualną, niepełnosprawność, religię i wiek, w sferze edukacji, ochrony zdrowia, opieki społecznej i dostępu do usług mieszkaniowych (art. 2).

Państwo Strona powinno dokonać kolejnych zmian ustawy o równym traktowaniu [projekt ustawy – przyp. tłum.] tak, by regulowała ona w sposób adekwatny zagadnienie dyskryminacji ze względu na wszelkie przesłanki i we wszystkich obszarach.

6. Komitet wyraża troskę ze względu na znaczny wzrost liczby spraw dotyczących nienawiści rasowej zgłaszanych do organów ścigania, ale wyraża żal, że, rzekomo, w niskim odsetku takich spraw wszczynane są postępowania przygotowawcze oraz że niski odsetek postępowań przygotowawczych prowadzonych w takich sprawach kończy się wniesieniem aktu oskarżenia. Komitet wyraża także troskę ze względu na powtarzające się przejawy antysemityzmu, w tym akty napaści, bezczeszczenia cmentarzy żydowskich oraz szerzenia antysemitycznej propagandy w internecie i prasie, które mają miejsce mimo wielu działań podjętych przez Państwo Stronę. (art. 2)

Państwo Strona powinno zintensyfikować wysiłki na rzecz promowania tolerancji oraz zwalczania uprzedzeń, w szczególności w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z nimi Nietolerancji, który został przedłużony do 2013 roku. Państwo Strona powinno zwracać szczególną uwagę na monitorowanie efektów poprzedniego [Krajowego Programu – przyp. tłum.] oraz realizowanego obecnie Krajowego Programu [Krajowego Planu – przyp. tłum.]. Państwo Strona powinno zawrzeć w kolejnym sprawozdaniu okresowym szczegółową informację na temat liczby postępowań przygotowawczych przeprowadzonych w sprawach dotyczących przypadków i przejawów antysemityzmu, na temat liczby wszczętych w tych sprawach postępowań przygotowawczych oraz na temat kar orzeczonych w każdej z tych spraw.

7. Komitet wyraża ponownie troskę ze względu na rosnącą marginalizacją społeczną oraz dyskryminację członków mniejszości romskiej, przede wszystkim w sferze edukacji, zatrudnienia i dostępu do usług mieszkaniowych. (art. 2, 26 i 27)

Państwo Strona powinno nadal podejmować wszelkie konieczne środki dla zapewnienia Romom możliwości korzystania w praktyce z praw określonych w Pakcie poprzez realizowanie i intensyfikowanie skutecznych działań na rzecz zapobiegania i rozwiązania problemu dyskryminacji i trudnej sytuacji socjalnej i ekonomicznej Romów.

8. Komitet wyraża troskę ze względu na znaczący wzrost liczby przejawów mowy nienawiści i nietolerancji wobec lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych oraz, począwszy od roku 2005, liczby spraw związanych z orientacją seksualną przedstawionych Rzecznikowi Praw Obywatelskich. Komitet wyraża także żal, że w Kodeksie karnym brak jest przepisów uznających mowę nienawiści i przestępstwa z nienawiści ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową za przestępstwa. (art. 2)

Państwo Strona powinno zapewnić, by wszystkie zarzuty o napaść i stosowanie gróźb wobec osób ze względu na ich orientację seksualną lub tożsamość płciową były dokładnie badane. Państwo Strona powinno także: wprowadzić do prawa zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową; znowelizować Kodeks karny poprzez wprowadzenie do niego definicji mowy nienawiści i przestępstw z nienawiści ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową oraz przez uznanie tych czynów za przestępstwa; zintensyfikować działania mające na celu zwiększenie świadomości wśród policjantów oraz w szerszych kręgach społeczeństwa.

9. Komitet, witając z zadowoleniem wysiłki na rzecz zwiększenia udziału kobiet w sektorze prywatnym i publicznym, wyraża jednak troskę utrzymującą się niedostateczną reprezentacją kobiet na wyższych stanowiskach w sferze publicznej i politycznej, w szczególności w parlamencie, administracji rządowej, sądownictwie, służbie cywilnej, środowisku akademickim, policji i więziennictwie. Komitet w dalszym ciągu wyraża troskę ze względu na nierówność między płacami kobiet i mężczyzn zajmujących wyższe stanowiska kierownicze. Ponadto, Komitet wyraża żal, że w 2005 roku zlikwidowane zostało Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn. (art. 3)

Państwo Strona powinno zintensyfikować wysiłki na rzecz osiągnięcia w oznaczonym, krótkim terminie sprawiedliwej reprezentacji kobiet w parlamencie oraz na najwyższych szczeblach w rządzie, sądownictwie, służbie cywilnej, środowisku akademickim, policji i więziennictwie. Powinno także zapewnić, by kobiety otrzymywały równą zapłatę za pracę równej wartości, szczególnie na wyższych stanowiskach kierowniczych. Ponadto, Państwo Strona powinno przywrócić Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn jako niezależny krajowy organ ds. równości.

10. Komitet wyraża troskę ze względu na: (1) istniejący nadal problem przemocy w rodzinie; (2) wysoką liczbę odmów wszczęcia postępowania przygotowawczego w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie w stosunku do liczby zawiadomień o popełnieniu przestępstwa (3) długotrwałe procedury ścigania zniechęcającymi ofiary do składania zawiadomień o popełnieniu przestępstwa oraz zwiększającymi ich bezbronność; (4) niewystarczającą liczbę specjalistów w ośrodkach wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Komitet odnotowuje także, że choć prawo przewiduje możliwość zastosowania wobec sprawcy przemocy w rodzinie zakazów i nakazów, to policja nie ma uprawnień, by natychmiast, na miejscu zarzucanego przestępstwa, zakazy te i nakazy wydać.

Państwo Strona powinno znowelizować ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w celu przyznania funkcjonariuszom Policji uprawnień do wydania zakazów i

nakazów natychmiast na miejscu zarzucanego przestępstwa. Kwestie przemocy w rodzinie powinny zostać włączone do standardów szkolenia funkcjonariuszy organów ścigania i sądownictwa. Państwo Strona powinno zapewnić, by ofiary przemocy w rodzinie miały dostęp do pomocy, w tym doradztwa prawnego i psychologicznego, pomocy medycznej i miejsc schronienia.

11. Komitet odnotowuje, że 21 marca 2000 r. Państwo Strona podpisało Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, lecz dotąd tego Protokołu nie ratyfikowało. (art. 6)

Państwo Strona powinno ratyfikować Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci.

12. Komitet wyraża troskę, że w praktyce wielu kobietom odmawia się dostępu do usług zdrowia prokreacyjnego, w tym doradztwa w zakresie antykoncepcji, badań prenatalnych oraz zgodnego z prawem przerwania ciąży. Komitet odnotowuje z troską, że gwarancje proceduralne zawarte w art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry („klauzula sumienia”) są często nieodpowiednio stosowane. Odnotowuje też z troską, że nielegalne aborcje są podobno zjawiskiem bardzo częstym (szacuje się je na ok. 150 tysięcy rocznie), oraz że niebezpieczne aborcje spowodowały w niektórych sytuacjach śmierć kobiety, a osoby pomagające lub nakłaniające do przeprowadzenia aborcji (np. mężowie lub rodzice) zostały ukarane. Komitet odnotowuje w końcu z troską, że wydanie przez komisję lekarską decyzji w sprawie skargi dotyczącej rozbieżnych opinii medycznych odnośnie do przeprowadzenia aborcji może być nadmiernie odkładane w czasie ze względu na trzydziestodniowy termin do wydania takiej decyzji. (art. 6).

Państwo Strona powinno pilnie poddać ocenie wpływ restrykcyjnego prawa antyaborcyjnego na sytuację kobiet. Powinno przeprowadzić badania oraz dostarczyć statystyki dotyczące przeprowadzania nielegalnych aborcji. Powinno wprowadzić przepisy prawne zakazujące niewłaściwego stosowania i korzystania przez przedstawicieli zawodów medycznych z „klauzuli sumienia”. Państwo Strona powinno drastycznie skrócić termin wydania decyzji przez komisję lekarską w sprawach związanych z przerywaniem ciąży. W końcu, Państwo Strona powinno wzmocnić działania służące zapobieganiu niechcianym ciążom poprzez, między innymi, zapewnienie szerokiego dostępu do obszernego wachlarza środków antykoncepcyjnych za przystępną cenę oraz poprzez umieszczenie tych środków na liście leków refundowanych.

13. Komitet wyraża troskę ze względu na doniesienia o przypadkach nadmiernego stosowania siły przez funkcjonariuszy organów ścigania oraz wzrost liczby postępowań w sprawach dotyczących niewłaściwego postępowania funkcjonariuszy. Komitet odnotowuje jednak, że przypadki przemocy policjantów nie zawsze są zgłaszane ze względu na obawę ofiar, że to one będą ścigane. Komitet odnotowuje z troską także, że skargi osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych są rozpatrywane przez jednostki służby więziennej, które badają zasadność skarg pod kątem spełniania przez nie kryteriów formalnych oraz całość okoliczności związanych ze zdarzeniem opisanym w skardze. (art. 7)

Państwo Strona powinno zintensyfikować wysiłki na rzecz wyeliminowania przypadków niewłaściwego postępowania policjantów poprzez, między innymi, szkolenia, jak i szczegółowe i bezstronne badanie takich spraw i ściganie osób odpowiedzialnych. Państwo Strona powinno także ustanowić właściwe, niezależne i bezstronne ciało dla badania przypadków niewłaściwego postępowania policjantów i umożliwić skarżącym (lub ich pełnomocnikom) składanie do tego ciała skarg w sposób bezpośredni i poufny.

14. Komitet wyraża troskę, że Kodeks karny nie zawiera przepisów chroniących ofiary handlu ludźmi przed ściganiem, zatrzymaniem lub karaniem za nielegalny wjazd, nielegalny pobyt [na terytorium RP – przyp. tłum.] lub za działania, w które są one zaangażowane, a które są bezpośrednią konsekwencją ich sytuacji jako ofiar handlu ludźmi. (art. 8)

Państwo Strona powinno wprowadzić do Kodeksu karnego przepisy chroniące ofiary handlu ludźmi przed ich ściganiem, zatrzymywaniem oraz karaniem za działania, w które ofiary te są zaangażowane, a które są bezpośrednią konsekwencją ich sytuacji jako ofiar handlu ludźmi. Państwo Strona powinno ponadto podjąć środki, w tym legislacyjne, w celu zapewnienia, że udzielenie pomocy ofierze handlu ludźmi nie będzie uwarunkowane podjęciem przez ofiarę współpracy [z organami ścigania – przyp. tłum.] w postępowaniu.

15. Komitet wyraża troskę ze względu na rzekome istnienie tajnego miejsca zatrzymań w Starych Kiejkutach, bazie wojskowej położonej w pobliżu lotniska w Szymanach, oraz rzekome przekazywanie podejrzanych na to lotnisko i z niego pomiędzy 2003 a 2005 rokiem. Komitet odnotowuje z troską, że postępowanie prowadzone przez Wydział V Departamentu Przystępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Apelacyjnej w Warszawie [chodzi o Wydział V do Spraw Przystępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Apelacyjnej w Warszawie – przyp. tłum.] nie zostało jeszcze zakończone. (art. 2, 7, 9)

Państwo Strona powinno wszcząć szybkie, szczegółowe, niezależne i efektywne dochodzenie, z pełnią władz śledczych do domagania się stawiennictwa osób i wydania dokumentów, celem zbadania zarzutów dotyczących związku polskich funkcjonariuszy z kwestiami przekazywania [podejrzanych – przyp. tłum.] oraz tajnymi zatrzymaniami, a także celem pociągnięcia do odpowiedzialności osób winnych, w tym poprzez system wymiaru sprawiedliwości karnej. Państwo Strona powinno upublicznić wyniki dochodzenia.

16. Pomimo spadku liczby osób tymczasowo aresztowanych, Komitet wyraża żal, że długość tymczasowego aresztowania może wynosić do dwóch lat, jak stanowi Kodeks postępowania karnego, co przyczynia się do zwiększenia przeludnienia [jednostek penitencjarnych – przyp. tłum.]. Komitet odnotowuje też z troską, że w praktyce dwuletni limit trwania tymczasowego aresztowania nadal jest przekraczany oraz że liczba skarg na naruszenie prawa do uczciwego procesu i rozpatrzenia sprawy w rozsądnych terminie znacząco wzrosła w 2009 roku w porównaniu do roku 2008. (art. 9)

Państwo Strona powinno podjąć dodatkowe skuteczne – prawne i inne – działania dla skrócenia długości tymczasowego aresztowania tak, by zagwarantować pełną zgodność z art. 9 ust. 3 i 5 Paktu, oraz zapewnić, by tymczasowe aresztowanie było stosowane jako środek wyjątkowy na ograniczony czas. Państwo Strona powinno rozważyć ustalenie maksymalnej nieprzekraczalnej długości tymczasowego aresztowania oraz zapewnić szersze stosowanie środków alternatywnych wobec tymczasowego aresztowania.

17. Komitet wyraża troskę, że przeludnienie w aresztach śledczych i zakładach karnych nadal jest problemem. (art. 10)

Państwo Strona powinno pilnie podjąć działania dla rozwiązania problemu przeludnienia w aresztach śledczych i zakładach karnych, w tym poprzez częstsze stosowanie alternatywnych form karania [odbywania kary – przyp. tłum.], m.in. system dozoru elektronicznego, zwolnienia warunkowe, oraz ograniczyć stosowanie tymczasowego aresztowania.

18. Komitet wyraża troskę ze względu na brak szczególnych przepisów prawnych dotyczących pozbawienia wolności cudzoziemców po upływie terminu do ich wydalenia oraz na fakt, że niektórzy cudzoziemcy byli pozbawieni wolności w strefach tranzytowych po upływie terminu do ich wydalenia bez postanowienia sądu. Komitet odnotowuje również z troską doniesienia o niewłaściwej pomocy lekarskiej w niektórych ośrodkach, w których przebywają osoby ubiegające się o status uchodźcy oraz o nieodpowiednich warunkach panujących w strefach tranzytowych oraz w ośrodkach deportacyjnych. W końcu, Komitet wyraża troskę ze względu na doniesienia, iż pozbawieni wolności cudzoziemcy często nie są w stanie poznać przysługujących im praw, ponieważ tablice informujące o nich są często zamieszczone jedynie w biurach i w pokojach przesłuchań oraz jedynie w języku polskim, a część tłumaczy nie jest wystarczająco wykwalifikowana, by informacje te przetłumaczyć. (art. 12 i 14)

Państwo Strona powinno podjąć działania na rzecz zapewnienia, by okres pozbawienia wolności cudzoziemców w strefach tranzytowych nie był nadmiernie wydłużany i, gdyby pozbawienie wolności miało być przedłużone, by decyzja w tej kwestii była wydawana przez sąd. Państwo Strona powinno zapewnić, że reżim, usługi świadczone w ośrodkach deportacyjnych oraz warunki pobytowe panujące w tych ośrodkach były zgodne z minimalnymi standardami międzynarodowymi. W końcu, Państwo Strona powinno zapewnić, by cudzoziemcy pozbawieni wolności mieli łatwy dostęp do informacji na temat przysługujących im praw w języku, który rozumieją, nawet, jeśli wymaga to zapewnienia im wykwalifikowanego tłumacza.

19. Komitet wyraża troskę ze względu na doniesienia o nieodpowiednim zarządzaniu oraz o niezapewnieniu odpowiednich kadr w systemie sądownictwa, jak również o istniejącej wciąż pozostałości spraw, wysokich kosztach sądowych oraz wysokościach odszkodowań przyznawanych w sytuacji uznania postępowania za przewlekłe. Komitet wyraża również troskę, iż orzeczenia sądów są często niewykonywane, wykonywane z opóźnieniem lub słabo egzekwowane. (art. 14)

Państwo Strona powinno pilnie poprawić funkcjonowanie systemu sądownictwa, w tym poprzez zwiększenie liczby wykwalifikowanego i profesjonalnie wyszkolonego personelu sądowego, jak również poprzez szkolenie sędziów i pracowników sądów w zakresie efektywnego zarządzania sprawami. Powinno także zapewnić, by w przypadkach uznania postępowania za przewlekłe, przyznawane było adekwatne odszkodowanie.

20. Komitet ponownie wyraża troskę, że osoby pozbawione wolności nie mogą korzystać z prawa do pomocy prawnej od początku pozbawienia ich wolności. Odnotowuje też z troską, że prokurator lub osoba upoważniona może być obecny podczas spotkania podejrzanego z jego obrońcą oraz że prokurator może zdecydować o nadzorowaniu korespondencji podejrzanego z jego obrońcą. Komitet odnotowuje z troską, że korespondencja pomiędzy podejrzanym pozbawionym wolności i jego obrońcą jest wysyłana za pośrednictwem pracowników aresztu śledczego, co powoduje, że dostarczenie korespondencji trwa w niektórych przypadkach od czterech do sześciu tygodni. (art. 14)

Państwo Strona powinno zapewnić, by osoby pozbawione wolności: (1) miały możliwość bezpośredniego kontaktu z obrońcą od początku pozbawienia ich wolności; (2) mogły spotykać się z obrońcą na osobności, w tym przed rozprawą sądową, oraz (3) mogły korespondować z obrońcą poufnie, w postępowaniach toczących się we wszystkich instancjach, bez zewnętrznego monitoringu i w sprawny sposób.

21. Komitet odnotowuje z troską, że ustawa lustracyjna z 2006 r. [ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz ich treści – przyp. tłum.] oraz Kodeks postępowania karnego ograniczają dostęp osoby, przeciwko której toczy się postępowanie lustracyjne, do

dokumentacji archiwalnej o charakterze niejawnym i do akt sprawy w okresie przed wszczęciem postępowania sądowego. (art. 14, 17)

Państwo Strona powinno znowelizować ustawę lustracyjną z 2006 r. tak, by zapewnić, że osoby, przeciwko którym wszczęte zostało postępowanie lustracyjne, miały pełny i nieskrępowany dostęp do całości akt sprawy oraz do dokumentacji archiwalnej o charakterze niejawnym.

22. Komitet wyraża troskę, że, pomimo nowelizacji Kodeksu karnego z 8 czerwca 2010 r., przestępstwo zniesławienia wciąż zagrożone jest karą pozbawienia wolności do jednego roku, jak stanowi art. 212 § 2 Kodeksu karnego. (art. 19)

Państwo Strona powinno przyspieszyć prace nad zmianą Kodeksu karnego polegającą na wyeliminowaniu kary pozbawienia wolności spośród kar grożących za przestępstwa prasowe.

23. Komitet podnosi że, zgodnie z ustawą z dnia 5 lipca 1990 r. Prawo o zgromadzeniach, długość procedury odwoławczej od zakazu zgromadzenia może zagrozić możliwości korzystania prawa do pokojowych zgromadzeń. (art. 21)

Państwo Strona powinno znowelizować Prawo o zgromadzeniach w celu zapewnienia, że rozpatrzenie odwołania od zakazu pokojowego zgromadzenia nie będzie niepotrzebnie odkładane w czasie i rozstrzygnięcie w tej sprawie nastąpi przed planowaną datą zgromadzenia.

24. Komitet wyraża troskę, że dzieci, które uciekły z placówek opiekuńczo-wychowawczych mogą być rzekomo umieszczane w policyjnych izbach dziecka. (art. 24)

Państwo Strona powinno wprowadzić przepisy prawne szczegółowo regulujące warunki panujące w policyjnych izbach dziecka oraz przepisy regulujące umieszczanie oraz przebywanie dziecka w takich izbach. Powinno także zapewnić, że dzieci, które nie dopuściły się czynu karalnego, nie będą umieszczane w policyjnych izbach dziecka.

25. Państwo Strona powinno szeroko rozpowszechnić tekst szóstego sprawozdania okresowego i niniejszych uwag końcowych.

26. Zgodnie z artykułem 71, paragraf 5, Reguł Procesowych Komitetu, Państwo Strona powinno przedstawić, w ciągu jednego roku, dodatkowe informacje na temat oceny sytuacji i wdrażania zaleceń Komitetu ujętych w paragrafach 10, 12 i 18.

27. Komitet prosi, by Państwo Strona w następnym sprawozdaniu okresowym, którego termin złożenia jest zaplanowany na 29 października 2015 roku, zawarło informacje odnośnie pozostałych zaleceń oraz Paktu jako całości.